

ЕВОЛЮЦІЯ КОМУНІКАТИВНИХ МЕРЕЖ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Статтю присвячено аналізу історичних етапів розвитку політичних комунікацій. Визначено, що на сучасному етапі суспільно-політичного розвитку на авансцену політичної взаємодії виходить мережа Інтернет, як найпотужніший медіатор. Досліджено трансформації комунікативного простору та роль Інтернет-комунікацій у формуванні порядку денного влади та суспільства.

Ключові слова: політична взаємодія, порядок денний, «настановча теорія мас-медіа», соціальні комунікації, Інтернет-комунікації, громадська думка.

Актуальність звернення до аналізу комунікативних мереж у сучасній політичній взаємодії обумовлена зростанням їхньої суспільної ваги та ролі у процесах становлення демократичного політичного режиму, конкурентної ринкової економіки, громадянського суспільства та вільних мас-медіа.

У політичній взаємодії інформаційної доби на авансцену виходять Інтернет-комунікації, які утворюють умови для розширення в суспільстві простору свободи, вільних дискусій і публічного діалогу владних інституцій, представників громадськості, суспільних груп та спільнот. Не можна недооцінювати загроз, які виникають у процесі розвитку інформаційних та комунікаційних технологій, мереж та систем: медіатизація політики, інформаційний тоталітаризм та ін.

Саме тому існує необхідність комплексного дослідження ролі Інтернет-комунікацій з позицій політичної науки, аналізу генези комунікацій та комунікативних мереж з метою визначення механізмів та специфіки їхнього впливу на політичну реальність в Україні.

У сучасному світі відбувається розширення сфери впливу комунікацій, можна говорити про те, що новітній комунікативний простір утворює зразки політичної поведінки та загальноприйняті стереотипи, поле можливих ідентифікацій, змінює наше розуміння політичної, соціальної, економічної реальності. У комунікативному просторі відчутним стає вплив процесів глобалізації, а серед досліджень мас-медіа та комунікативних мереж домінують роботи,

виконані у межах постмодерного підходу. Цей підхід передбачає інтерпретацію глобального комунікативного простору в якості «гіперреальності» (теорія Ж. Бодріяра), «реальної віртуальності» (візія М. Кастельса), «суспільства ризику» (У. Бек), «гіпертексту», «віртуальної демократії», «віртуальної політики» та інформаціонального суспільства.

Комунікативні мережі сучасності за суспільною вагою та впливом на соціальну реальність можна порівняти із електричними мережами індустріальної доби. Відповідно до того, «... як нові технології виробництва й передачі енергії зробили можливими фабрики й великі корпорації як організаційні засади індустріального суспільства, так і Інтернет є технологічною засадою організаційної форми інформаційної епохи: мережі» [1, с. 1].

На думку Д. Яковлева, у сучасному світі існує загроза медіатизації політичної взаємодії, зведення її до рівня мас-медійного шоу з розігруванням смислу та беззмістовними діалогами, що призводить до появи нового центру впливу у політичних процесах — медіакратії. У той же час «Рациональний аргументований дискурс може виступати в якості комунікативного засобу демократизації посткомуністичної України. Формуючись у просторі нашої країни, процеси медіатизації, демократизації та раціоналізації створюють альтернативи політичного розвитку посткомуністичної доби: від «медіа-шоу», з розігруванням смислу, або владної цензури, до можливостей комунікаційної дії, спрямованої на досягнення компромісу та порозуміння» [4, с. 24].

Дослідженням еволюції комунікативних мереж, аналізу їхньої ролі у процесі розвитку політичної взаємодії присвячено концептуальні наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів. Саме їхні теоретичні розробки дали змогу проаналізувати загальну схему еволюції медіа: від періоду домінування друкованих мас-медіа (преси та книговидання) у політичній взаємодії (так звана «Галактика Гутенберга»), через розвиток аудіовізуальних медіа — телебачення та радіомовлення («Галактика Маклюена») до сучасних комунікативних мереж, які поєднують текст, аудіо та відео («Інтернет-Галактика»).

Це праці таких зарубіжних та вітчизняних дослідників, як Б. Андерсон, З. Бауман, В. Бебик, Ж. Бодріяр, П. Бурдьє, Г. Вайнштейн, О. Вартанова, Б. Дубін, Б. Дьякова, І. Засурський, Л. Землянова, О. Зернецька, М. Кастельс, Н. Костенко, Х.-Д. Кюблер, Дж. Лалл, Г. Ласуел, Н. Луман, М. Мак-Комбс, М. Маклюен, В. Недбай, Г. Оберройтер, Дж. Пітерс, М. Польовий, Б. Потятиник, Г. Почепцов, О. Соловійов, О. Тоффлер, Д. Яковлев та ін.

В цілому, розглядаючи еволюцію комунікацій та комунікативних мереж, до концептуальних основ дослідження слід віднести такі методологічні підходи:

- класична позитивістська методологія, яка базується на суб'єктно-об'єктних диспозиціях. Відносно досліджень феномену комунікації цей підхід представлений концепцією структурного функціоналізму, системним методом, концепціями інформаційного суспільства, технологічного детермінізму, комп'ютерної футурології та ін.;

- некласична методологія, основу якої становить когнітивна модель суб'єктно-об'єктних відносин. До некласичних методологічних підходів можна віднести феноменологію, герменевтику, символічний інтеракціонізм, етнометодологію, теорію комунікативної дії (Ю. Габермас) з такими методами аналізу комунікацій, як критична рефлексія та раціональна реконструкція;

- постнекласичний методологічний підхід, який наголошує на розгляді природи соціальних відносин як суб'єкт-суб'єктних, тобто виходить з принципу інтерсуб'єктивності і фактично виключає об'єктність. Комунікація у цьому напрямку представлена не як об'єкт управлінських рішень, а як активне середовище, яке самоорганізується (теорія аутопоезису Н. Лумана, У. Матурано).

Еволюція теоретичних концепцій та напрямків у дослідженнях мас-медіа відбувалась разом зі становленням та розвитком нових комунікативних мереж.

Так, можна виділити такі підходи — інституційний, біхевіоралістський, неінституційний, структурно-функціональний, критичний, культурологічний. Розглянемо їх більш детально. Основу інституційного підходу складає інтерпретація мас-медіа як важливого соціального інституту, посередника у суспільних відносинах, який збирає, відбирає, створює, аналізує та поширює інформацію.

Неоінституційний підхід акцентує увагу ролі мас-медіа у політичній взаємодії, підвищення ефективності політичного управління, підтримки суспільної рівноваги завдяки здатності здійснювати комунікацію.

Мас-медіа розглядаються з позицій сприйняття аудиторії в межах біхевіоралістського підходу, представники якого вивчають співвідношення свідомого і несвідомого у процесі отримання інформації, а також вплив мас-медіа на масову та індивідуальну політичну поведінку. У концепції Дж. Гербнера комунікація визначається як соціальна взаємодія через посередництво повідомлень [Цит. за : 4, с. 72]. Мас-медіа передають інформацію у

закодованих символічних формах чи у предметно-репрезентативних, створених з метою взаєморозуміння, спілкування і взаємодії, за допомогою актів комунікацій. Тут можна згадати відомий вислів У. Шрамма: «Без комунікацій не було б ком'юніті, як без ком'юніті немає комунікацій» [Цит. за : 4, с. 71].

Структурно-функціональний підхід визначає проблеми організації діяльності мас-медіа, аналізує їхню структуру та функції у конкретних умовах політичної взаємодії. До однієї з основних функцій мас-медіа належить забезпечення суспільної інтеграції та розвитку завдяки мережі комунікацій.

Культурологічний підхід поєднує дослідження особливостей індустрії мас-медіа, виробництва продукту масової культури, специфіки медіа-контенту та соціальні і політичні наслідки його сприйняття масовою аудиторією. Представники культурологічного підходу стверджують, що медіа формують характер суспільства, а масова культура дає людині змогу долучитися до культурних цінностей (Г. Мак-Люен). Мозаїчність культури, яка створюється за допомогою аудіовізуальних мас-медіа, вивчав А. Моль, його теорія трактує створювану мас-медіа культуру як новий етап соціальної та політичної взаємодії та соціального спілкування. Також у межах даного підходу ставиться питання щодо відповідальності мас-медіа, наголошується на необхідності служіння медіа суспільним інтересам, а не індивідуальним чи вузькогруповим.

Іспанський соціолог М. Кастельс розглядає еволюцію мас-медіа — від друкованих до Інтернет та визначає структуру культуру доби комунікативних мереж: «Інтернет-культура характеризується чотирирівневою структурою: техномеритократична культура, хакерівська культура, культура віртуальних громад та підприємницька культура. Разом вони створюють ідеологію свободи, яка поширена у світі Інтернет... Культура Інтернет — це культура, побудована на технократичній вірі в прогрес людства завдяки технологіям, утверджена співтовариствами хакерів, існування яких визначається вільною та відкритою технологічною творчістю, втілена у віртуальних мережах, націлених на створення нового суспільства, та матеріалізована у функціонуванні нової економіки підприємцями, яких надихала можливість отримання прибутків [1, с. 35].

Представники символічного інтеракціонізму вважають, що в результаті міжособистісного спілкування впорядковується і формується соціальна структура, а процес розвитку комунікативних форм обумовлює соціальний розвиток.

У сучасному світі політична взаємодія опосередковується мас-медіа, а дослідження ролі медіа у політичній інтеракції сьогодні важко уявити без аналізу їхніх можливостей з формування порядку денного. Розгляд цього питання супроводжувався вирішенням багатьох проблем та став основою для розвитку методології дослідження діяльності мас-медіа.

Термін «встановлення порядку денного» або «настановчість» («Agenda-setting») вживають різні дослідники, «настановча теорія» мас-медіа з'явилась у США наприкінці 60-х років минулого століття, її автори — М. Мак-Комбс та Д. Шоу [3]. Вихідна гіпотеза теорії полягала у тому, що мас-медіа нав'язують аудиторії свої пріоритети так, що вона починає вважати важливим і значущим те, що є таким у мас-медіа. За висновком М. Мак-Комбса та його послідовників, ключовою для формування особистого порядку денного є міжособистісний порядок денний. Почавши з вивчення ефекту встановлення порядку денного і виявлення позитивної кореляції між темами медіа та відповідними темами публічного порядку денного, дослідники перейшли до комплексного аналізу функціонування мас-медіа як соціального інституту.

При цьому вплив мас-медіа пов'язаний не стільки з їхнім умінням умовляти та переконувати, скільки з їхньою здатністю залучати громадську увагу і формувати критерії, що лежать в основі оцінки та прийняття рішення. Тобто мас-медіа визначають не те, як людина думає, а те, про що вона думає.

Без еволюції комунікацій неможливо уявити розвиток людської цивілізації. Основні етапи розвитку комунікацій та засобів передачі інформації глибоко пов'язані із історією як окремих суспільств, так і з глобальними зрушеннями у світосприйнятті усього людства. Джерела передачі та збереження інформації можна побачити у добу палеоліту, коли з'явилися малюнки первісних людей на стінах печер, у перших писемних пам'ятках давніх шумерів, які винайшли клинопис, появи лінійної писемності у Давній Греції та паперового друку у Китаї.

Поява типографського друку, який винайшов Й. Гутенберг, змінила усю європейську цивілізацію не лише через масове розповсюдження друкованої книги, а і розвиток преси — друкованих періодичних видань. Технологічний прогрес супроводжував генезу комунікацій та засобів передачі інформації й надалі: фотографії, телеграф, мікрофон, телефон, фонограф змінили простір комунікацій, додавши до друкованої інформації можливість передавати звук та зображення.

На початку ХХ століття активно розвивається радіомовлення, а радіо стає потужним засобом масової інформації, який впливає на політичну взаємодію. Паралельно з радіо на арену мас-медіа стрімко увірвалось кіно, а після Другої світової війни позиції лідера на ринку медіа посіло телебачення. Протягом усього ХХ століття політичний вплив телебачення зростає, а відповідно, і для політичних лідерів ставали важливими поняття «рейтингу» та «формату». Традиційно у багатьох країнах саме телевізійні дебати визначають переможців виборчих кампаній, а телебачення стає головним медіа у «Галактиці аудіовізуальних ЗМІ».

Останній етап еволюції комунікацій та комунікативних мереж пов'язується із Інтернет-комунікаціями. На думку М. Кастельса, «Інтернет є тканиною нашого життя... а мережі як організаційні практики мають неабиякі переваги через властиві їм гнучкість та адаптаційність — принципіві якості для виживання й успіху в довкіллі, що жваво змінюється» [1, с. 2].

На думку Х.-Д. Кюблера, «З розвитком мікроелектроніки, телекомунікації та появою тенденції до всесвітнього об'єднання у комунікаційну мережу виникає поняття про третю комунікаційну революцію. Технічно вона пов'язана із заміною аналогового сигналу на цифровий, надає можливість необмеженого зберігання та передачі інформації з можливою конверсією у будь-які формати, забезпечує мультимедійність, інтерактивність та постійний обмін ролями, функціонування у реальному часі та своєрідну віртуальність» [2, с. 59].

Разом із тим, необхідно враховувати соціальні та політичні небезпеки розвитку Інтернет-комунікацій, такі як зростання соціальної ізоляції індивідів, руйнування простору соціального спілкування та родинного життя, трансформації структури соціального обміну, який у мережі часто ґрунтується на фальшивих ідентичностях та рольовій грі.

В цілому, масова комунікація, головним чином Інтернет-комунікації, створюють сучасне суспільство, формують культуру та мистецтво, здійснюють стандартизацію, забезпечують транснаціональну однорідність, утворюють нові форми існування, сприяють демократизації політичної взаємодії.

Таким чином, Інтернет-комунікації усувають розбіжності між імперсональною та масовою комунікацією, сприяють «демасифікації» аудиторії медіа, здійснюють розподіл масової аудиторії на «цільові» групи, відкривають можливості для проявів індивідуальності, використання e-mail, сайтів, чатів, пошуку та створення інформації у мережі.

Література

1. Кастельс М. Интернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства ; пер. з англ. / М. Кастельс. — К. : «Ваклер», 2007. — 304 с.
2. Кюблер Х.-Д. Міфи про суспільство знань ; переклад з німецької / Х.-Д. Кюблер — К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2010. — 264 с.
3. Мак-Комбс М. Встановлення пріоритетів: мас-медії та громадська думка ; пер. з англ. / М. Мак-Комбс. — К. : «К. І. С. », 2007. — 256 с.
4. Яковлев Д. В. Політична взаємодія як комунікативний процес : медіатизація, демократизація, раціоналізація / Д. В. Яковлев. — Одеса : Астропринт, 2009. — 288 с.

Статья посвящена анализу исторических этапов развития политических коммуникаций. Определено, что на современном этапе общественно-политического развития на авансцену политического взаимодействия выходит сеть Интернет как самый мощный медиатор. Исследованы трансформации коммуникативного пространства и роль Интернет-коммуникаций в формировании повестки дня власти и общества.

Ключевые слова: политическое взаимодействие, повестка дня, «установочная теория масс-медиа», социальные коммуникации, Интернет-коммуникации, общественное мнение.

The article discusses the historical stages of development of political communication. Determined that at the present stage of socio-political development to the forefront of political interaction goes Internet, as a powerful mediator. Transformation of the communication space and the role of Internet communications in shaping the agenda of government and society.

Key words: *political interaction, agenda, «prescriptive theory of the media», social communications, Internet communications, public opinion.*

Радченко Олег Віталійович — аспірант кафедри політології Інституту соціальних наук Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рецензент: проф. Бебик В. М.